

M a r e L e i n o

PhD, Tallinna Ülikooli dotsent ja vanemteadur
Uurimisvaldkond sotsiaal- ja haridustemaatika

Eesti ja Soome üliõpilaste väärtushoiakutest

RESÜMEE

Soomlased on põhjendatult uhked oma kõrge koha üle PISA-uuringutes. Vähem räägitakse olukorrast kohustusliku üldhariduse järgselt – kas tugeva üldhariduse mõju ulatub kõrgkoolini. Käesolev artikkel tugineb uurimusele, mille eesmärk oli võrrelda üliõpilaste väärtushoiakuid Eestis ning Soomes.

Teoreetiliselt tugineb artikkel Rokeachi (1973); Allardi & Littuneni (1975) ning Antikaineni jt (2000) hoiakute ja väärtuste käsitlustele, ning seda sotsiaalse kapitali kontekstis.

Eesmärk on võrrelda Eesti ja Soome üliõpilaste väärtushoiakuid. Empiirilise materjali kogusin 2007. a veebruaris Pori ja Turu

diakoonia polütehnikumides Erasmuse õppejõuvahetuse korras tulevase sotsionoomi koolitades ning 2007. a märtsis TLÜ-s haridussotsioloogia õppureid küsitledes. Üliõpilased kirjeldasid vabas vormis assotsiatsioone sõnadele kool, perekond, kirik, sõbrad, raha, õppimine, õnn, norm, tulevik. Tekstidele tegin sisuanalüüsi, mida tõlgendasin fenomenograafiliselt.

Tulemused: Eesti ja Soome üliõpilaste väärtushoiakud on mainitud märksõnade kontekstis erinevad: põhjanaabrite puhul ilmes suurem pragmatism, väärtuste vahendilisus.

Märksõnad: Eesti-Soome võrdlusuuring, üliõpilased, hoiakud.

Soomlased on põhjendatult uhked oma kõrge koha üle PISA-uuringutes. Vähem räägitakse olukorrast kohustusliku üldhariduse järgselt. Käesoleva artikli aluseks olnud uurimuse eesmärk oli analüüsida üliõpilaste väärtushoiakuid Eestis ja Soomes. Võib oletada, et rahvusvaheliselt tunnustatud Soome haridussüsteem mõjutab noorte väärtusmaailma ka pärast üldhariduse omandamist ning et postsotsialistlikus Eestis peavad tudengid oluliseks midagi muud kui turvalisema arenguga naabermaal. Varem on väärtuste teemaikat Eestis ja Soomes võrrelnud Inger Kraav (1998) ning Leida Talts (1998).

Teoreetiliselt tugineb artikkel Rokeachi (1973) väärtuste käsitlusele. Kontekstina pean oluliseks sotsiaalse kapitali mõistet (Putnam 2006).

Empiirilise materjali kogusin 2007. a veebruaris Pori ja Tu-

ru diakoonia polütehnikumides Erasmuse õppejõuvahetuse korras tulevase sotsionoomi koolitades ning 2007. a märtsis TLÜ-s haridussotsioloogia õppureid küsitledes. Üliõpilased kirjeldasid vabas vormis assotsiatsioone sõnadele kool, perekond, kirik, sõbrad, raha, õppimine, õnn, norm, tulevik. Tekstidele tegin sisuanalüüsi, mida tõlgendasin fenomenograafiliselt.

Väärtused ja hoiakud sotsiaalse kapitali kontekstis

Rokeach nimetab väärtuseks uskumusi, mida inimene käitumisel eelistab. Väärtusi võib pidada osaks inimese sümbolilisest keskkonnast. Rokeach eristab vahendiväärtusi n-õ lõppväärtustest (Rokeach 1973, 6–7). Allardi ja Littuneni (1975, 19) sõnul mõeldakse väärtuste all keskkonnast õpitud üldisi ja suhteliselt püsivaid kalduvusi teha teatud tüüpi valikuid. Sõna

väärtus viitab kas eelistusele või objekti omadusele. Sotsioloogias kirjeldab valikuid ka sõna *hoiak*, mis tähendab kalduvust reageerida millelegi või kellelegi teatud moel (Allardt ja Littunen 1975, 20). Rokeachi sõnul tugineb *hoiak* eri uskumuste kompleksile; *väärtus* aga on spetsiifilisem, konkreetsem. Teisisõnu võib väärtust pidada standardiks, hoiakut mitte (Rokeach 1973, 18). Koski lisab, et postmodernistlikke ühiskondi iseloomustab hoiakute pluralism: väärtussüsteemi vundamendiks on inimeste vabadus ise oma hoiakuid kujundada (Koski 2000, 22). Käesolevas artiklis keskendun üliõpilaste väärtustele ning hoiakutele sotsiaalse kapitali kontekstis. Sotsiaalne kapital viitab organiseerumise viisidele: võrgustikele, normidele ja usaldusele, mis hõlbustavad ühist tegutsemist vastastikuse kasu huvides (Putnam 2006, 1007).

Sotsiaalse kapitali mõiste on kasutusel 1961. aastast, kuid omalaadseks moesõnaks muutus see viimasel kümnendil. Põhjuseks süvenev võõrandumine. Sotsiaalse kapitali üle diskuteerides üritatakse inimesi äratada ning võimalik et päästa midagi endisest kollektiivsusest (Kurki 2006, 120). Fukuyama (1999) arvates on sotsiaalne kapital mitteametlik norm, mis edendab kahe või enama inimese koostööd. Seda võib nimetada ka olemasolevate võrgustike summaks ja uute allikaks, sõltub see eelkõige usaldusest, mis hoiab koos indiviide, sõpru ja ühiskondi. Sotsiaalset kapitali peetakse tsiviilühiskonna alustalaks – ta loob väärtust võrgustiku liikmetele ja aeg-ajalt võrgustikuvälisetele (Webb 2006, 225).

Rohketest definitsioonidest hoolimata on *sotsiaalne kapital* ebamäärane mõiste. Laiemalt on see kogu ühiskond norme loovas tähenduses; kitsamalt aga horisontaalsed, isiklikud suhted. Rokeach peab norme kokkuleppelisteks (välisteks), väärtusi aga personaalsemaks (sisemiseks) nähtuseks (1973, 19). Mõnel normil on rohkem väärtust kui teisel; eriti teatud ajal ja kohas. Varieerub ka vahendilisus. Et sotsiaalne viitab inimestevahelisusele ja kapital on raha, võib sotsiaalse kapitali all mõista ka majanduslikku kasu suurendavat suhet (Kurki 2006, 121), kus saab täheldada otseseost vahendilisusega.

Järgnevalt analüüsin üliõpilaste väärtushoiakute olemust sotsiaalse kapitali kontekstis siin- ja sealpool lahte.

Protseduur

Põhjamaist ühtluskooli peetakse maailmas ainulaadseks. Näiteks 2003. a PISA-uuringust ilmnes, et Soome õpilaste teadmiste tase oli (osalevate riikide seas) ühtlaseim ning kõrgeim – riskirühma paigutus vaid 6% lapsi (Linnakylä & Välijärvi 2005, 20, 160). Eesti kooli seevastu peetakse faktidele keskenduvaks ning üle jõu käivaks (Tulva & Läänesaar 2006, 53). Just sel põhjusel eelistasin võrdlusuuringut kahes nii erinevas riigis.

2007. a veebruaris pidasin Erasmuse õppejõuvahetuse raames loenguid Pori ja Turu diakoonia polütehnikumides tulevastele sotsionoomidele. Ühes seminaris palusin tudengitel kirjutada assotsiatsioonide mõistetele *kool*, *perekond*, *kirik*, *sõbrad*, *raha*, *õppimine*, *õnn*, *norm*, *tulevik*. Sama ülesande said Haapsalu kolledžis ning TLÜ kasvatusteaduskonnas haridus-

sotsioloogiat kuulanud üliõpilased 2007. a märtsis. Soomes vastas 52, Eestis 65 üliõpilast. Eesti tudengite keskmine vanus oli 25; Soomes 24,2 aastat.

Käesolevas artiklis analüüsin sõnadele *kool*, *õppimine*, *sõbrad*, *tulevik* ja *raha* antud tõlgendusi. **Kooli** ja **õppimise** kontekstis huvitusin hariduse väärtusest. **Sõprade** asjus soovisin selgitada nende tegelikku tähendust (on nad vahendid või eesmärk iseenesest). Assotsiatsioonid **tuleviku** ning **raha** teemadel näitavad materiaalse heaolu tähtsustamist. *Kool*, *õppimine* ja *sõbrad* on sotsiaalsemad, raha materiaalsem teema, mõjud aga on vastastikused: haridus võimaldab paremat palka; rahaga sisustatakse vaba aega ning vajadusel toetatakse sõpru. *Tulevik* on katustermin, kus mainitud valdkonnad kattuvad.

Mõlema riigi tudengid kirjutasid emakeeles (aega oli pool tundi). Etteantud sõnadele järgnes punktir, kuhu mahtus 4–5 lauset. Kui lause sisaldas ühte sõnumit, läks kirja selle sisu (mitte sõnade arv lauses). Assotsiatsioonidele tegin sisu-analüüsi, sisestades need arvutisse ning rühmitades teemati. Protsentuaalne kokkuvõte on esitatud tabelina, millele järgneb kommentaar. 117 vastanust oli mehi viis, mistõttu soolist aspekti ei arvestatud.

Analüüsimeetodi põhjendus

Üliõpilaste tõlgendusi analüüsin fenomenograafiliselt, kus uurimuse objektiks on argiilmingute käsitlused ja nende mõistmise tavad (hoiakud). Eesmärk on analüüsida ja mõista käsitluste omavahelisi suhteid. Empiiriliseks uurimisobjektiks on mõisted ja nende erilised mõistmisviisid. Fenomenograafia lähtutakse oletusest, et pole olemas kahte erinevat maailma (reaalset ja tajutut), on vaid üks maailm – samal ajal nii reaalne kui ka tajutud. Martoni sõnul ei tähenda see, et kogetu kataks kogu maailma. Pigem seda, et kogemus on alati üks osa maailmast. Fenomenograafilises uuringus ei väideta midagi reaalsuse kohta, eesmärgiks on kirjeldada inimeste käsitusi üksikutest ilmingutest. Lähtutakse oletusest, et teatud kultuuri, ühiskonda ja kollektiivi iseloomustavaid jooni on võimalik tuvastada. Mõistete olemus on suhteline, terviku kaudu tähendust omav ja sotsiaalselt kujunev. See eeldab kontekstuaalsust, taustaga arvestamist. Mõistete analüüs ja vastastikune võrdlus selgitab nende ühiskondlikku tähendust (Huusko ja Paloniemi 2006). Käesolevalt kirjeldan (ja kõrvutan) kahe riigi tudengite käsitusi teatud ilmingutest. Meetodit valides lähtusin humanistlikust ideest, et komplitseeritud sotsiaalvaldkonda ning selle aspekte (näiteks väärtushoiakuid) tuleks analüüsida fenomenograafiliselt, kuivõrd igal inimesel on õigus oma mõtetele, kogemustele ning tunnetele (Aarnos 2001, 152).

Tulemuste analüüs

Eestlased andsid märksõnadele keskmiselt 2,68 vastet; soomlased 2,85. „Jutukuse” kontekstis oleme järelikult sarnased (vaata tabel 1a ja 1b pöördel).

Järgnevalt illustreerin üldistusi tsitaatidega tekstidest. Esimalt **eestlaste kooliga** seoses tekkinud assotsiatsioonid.

	Eesti	Soome
Üldistatud mõtteid koolist		
1) Negatiivse alatooniga	5	6
2) Kool kui suhtlemiskoht	16	6
3) Vaba aja veetmise koht	3	–
4) Üldine positiivne mulje	2	5
5) Neutraalsed kommentaarid	10	12
6) Kool kui sotsialiseerija	14	4
7) Tuleviku jaoks oluline	51	68
Keskmiselt väljendeid ühe tudengi kohta	3,4	2,9

Tabel 1a. Üliõpilaste kommentaarid **kooli** kohta (%).

	Eesti	Soome
Õppimine on eeskätt		
teadmised	41	19
eluks vajalik	59	81
Keskmiselt väljendeid ühe tudengi kohta	2,3	2,2

Tabel 1b. Eestlaste ja soomlaste kommentaarid **õppimise** kohta (%).

	Eesti	Soome
Üldistatud mõtteid sõpradest		
1) Sõbrad aitavad veeta vaba aega	33	7
2) Sõpradest on kasu/abi	21	36
3) Sõpru saab alati usaldada ja nad tekitavad hea tunde	3	47
4) Muud kommentaarid	9	10
Keskmiselt väljendeid ühe tudengi kohta	3,1	3,0

Tabel 2. Üliõpilaste kommentaarid **sõprade** kohta (%).

	Eesti	Soome
Üldistatud mõtteid tulevikust		
1) Tulevik on üsna tume	2	10
2) Tulevik on ilus	23	36
3) Ise saab kõike mõjutada	31	8
4) Olulised on teatud esemed	5	18
5) Olulised on teatud inimesed	5	20
6) Muud kommentaarid	35	9
Keskmiselt väljendeid ühe üliõpilase kohta	2,0	3,3

Tabel 3. Üliõpilaste kommentaarid **tuleviku** kohta (%).

1) Negatiivsete kommentaaride näited: *vahel tüdimus ja väsimus; pahandused; mured; vahel päris raske.*

2) Kool kui suhtlemiskoht: *meeldivad kaaslased; suhtlemine; kool on koht, kus kohtutakse sõpradega; lõbusad klassikaaslased.*

3) Kool kui vaba aja veetmise koht: *huvitegevus; vaba aja veetmine; kohvik; toredad kooliüritused; hobid.*

4) Üldine positiivne hoiak: *koolis saab nalja; loomingulisus; rõõmud; emotsioonid.*

5) Neutraalsed väljendid: *koolis tuleb käia kuni 17. eluaastani; direktor; klass; õpikud; institutsioon; suur osa elust veedetakse siin.*

6) Näiteid sotsialiseerivast koolist: *stabiilsuse tagaja mas-*

sides; kindlad nõuded ja reeglid; distsipliin; tagab normaalse arengu; väärtustesüsteemi kujunemise koht.

7) Kool on vajalik tulevikuks: *koht, kus saadakse haridust, et teha tulevikus oma karjääri; baasteadmised elu jaoks; õpin õigesti elama.*

Soomlaste kooliga seoses tekkinud assotsiatsioonid.

1) Negatiivsete kommentaaride näiteid: *hädavajalik nuhtlus; raske; väljakutsuv; igavad ning rasked kontrolltööd ja eksamid.*

2) Kool kui suhtlemiskoht: *kambavaim; kokkukuuluvus; sõbrad; sotsiaalne ringkond.*

3) Näiteid koolist vaba aja veetmise kohana ei leidunud.

4) Positiivsed kommentaarid: *huvitav; hindan haridust väga palju.*

5) Neutraalsed väljendid: *koolikohustus; oluline vaheetapp; raamatud; õigus; koht lastele; pöördekoht; varsti läbi.*

6) Sotsialiseeriv kool: *laste taltsutamine; hädavajalik, kui tahad ühiskonnas toime tulla; eneseületus.*

7) Kool on vajalik tulevikuks: *tagab parema ja turvalisema elu; vaheetapp parema toimetuleku teel; annab juurde võimalusi; aitab saada paremat tööd ja palka.*

Kommentaariid **KOOLI** ja **ÕPPIMISE** kohta.

Eestlastele on kool suhtlemiskohana olulisem kui soomlastele. Põhjanaanabrid tähtsustavad kooli rolli ilusa tuleviku tagajana eestlastest ligi kolmandiku võrra rohkem (vt tabel 1a). Ka teadmised on neile pigem vahendiks (aitavad elus toime tulla) kui väärtuseks iseenesest (vt tabel 1b).

Tabeli 1a põhjal on halbu mälestusi kooli kohta Soomes ja Eestis võrdselt vähe. Üllatav, et postsotsialistlik ainekeskne kool üliõpilastes negatiivseid mälestusi pole tekitanud (vähemasti need ei domineeri).

Meie tudengid seostavad kooli sotsialiseerimisega põhjanaabritest enam (14% versus 4%). Mis tähendab, et Eesti kool sotsialiseerib avalikumalt: distantis õpetaja ja õpilase vahel teeb sotsialiseerimise nähtavamaks. Helsingi Ülikooli filosoofi Tapio Puolimatka sõnul tekib koolis, kus tingimusteta respektieritakse õpilaste individuaalsust ning suheldakse subjekt-subjekti tasandil, emotsionaalne, usaldav õhkkond. Väga usaldav inimene on aga kergesti manipuleeritav. Tagajärjeks võib olla privaatsuse ning autonoomia defitsiit. Paradoksaalselt pole välistatud, et ühiskond võtab selle domineeriva rolli üle, hakates mõjutama ka inimese sügavaimaid tundeid (Puolimatka 1999). Tema sõnul on nn traditsiooniline akadeemiline kool nõrgem sotsialiseerija, kuna seal säilib distantis õpetaja ja õpilase vahel – piirid on selgemad, positsioonid konkreetsemad. Nn progressiivses individuaalsust väärtustavas koolis samastub laps õpetajaga hõlpsamalt ning sotsialiseerimine on intensiivsem. Kuna uues, progressiivses koolis hoidutakse avalikust autoritaarsusest, kasutatakse seal varjatud jõumänge. Anonüümne võim kujundab teadvust märkamatu (Puolimatka 1999). Ainekeskse kooli trump on kavatsuste avalikkus: soovi korral laps vastandub, aga ta teab,

milles seisneb õpilase roll. L. Keltikangas-Järvineni sõnul pole kasvatuse eesmärk mitte individuaalsuse rõhutamine, vaid pigem sarnasuste kujundamine, et suudetaks ühiskonnas koos elada. Ühesugusid peaks ulatuma nii kaugemale, et inimesed oskaksid üksteise käitumist ennustada (Keltikangas-Järvinen 2006, 52). Tabelis 2 täpsustatakse mainitud teemat inimsuhte kontekstis.

Näiteid **eestlaste** assotsiatsioonidest.

1) Sõbrad ja vaba aeg: *seltskond; tulised vaidlused; šoppamine; kvaliteetaeg; head kohvikud; stressi maandamine; enese laadimine; lõõgastus.*

2) Otsene kasu: *tugi; abi; nõuanded; toetus; aitavad toime tulla; teineteise toetus raskustes; kaitsevad.*

3) Sõpru saab usaldada, nad tekitavad hea tunde: *soojad; vahetud; rahulolu; naer; rõõm; austus; hea läbisaamine; samad väärtused; kes hoolivad; lähedased; nagu pere.*

4) Muud kommentaarid: *tuttavaid on palju, sõpru vähe; tavaliselt ühealised; erinevatel eluperioodidel erinevad sõbrad; lemmikloomad.*

Soomlased sõpradest.

1) Sõbrad ja vaba aeg: *seltskond on oluline – et ei peaks vabal ajal üksi olema; aitavad lõbutseda.*

2) Otsene kasu: *aitavad teineteist; jagame/vahetame asju ning kogemusi; sotsiaalne tugivõrgustik; aitavad jaksata; tagavad turvalisuse; ka raskustes on minuga.*

3) Sõpru saab usaldada, nad tekitavad hea tunde: *rõõm; hea tunde allikas; samad väärtushinnangud; sarnane huumoritaju; kokkukuuluvus; usaldatus; jagame oma elusid.*

4) Muud kommentaarid: *mõni väga lähedane; üksikud ja valitud; kõik vajavad sõpru; pikaajased (lapsepõlve)sõbrad on olulised.*

Kommentaariid SÕBRA-teema kohta.

Eestlased väärtustavad sõpru vaba aja veetmisel; ka kooli kontekstis tähtsustasid nad suhtlemist (tabel 1a). Soomlastele on olulisem sõpradelt saadav abi ning otsene kasu, samuti usaldus ja positiivsed emotsioonid. Võrdelisis on loogiline: mida suurem abi, seda soojem tänu. Soome noored peavad kooliharidust oluliseks kaasavaraks (tabel 1a); sõbrad on neile tähtsad abi/kasu tõttu – st vahendiväärtus ilmneb mitmes aspektis. Miks jõuka, eduka riigi noored tagalat kindlustavad? Omandasid nad pragmaatika elust enesest või üldharidusest? Sõprade kohta kirjutas üks eestlane, et eri eluperioodidel on erinevad sõbrad; paar soomlast aga hindas just pikaajalisi (lapsepõlve)sõpru. Järelikult ei välista vahendilisu sooja südan ega pikaajaseid suhteid. Ainekeskne kool omakorda ei välista positiivseid koolimälestusi (tabel 1a), suurt sõpruskonda (tabelid 1a ja 2), sisukat vaba aega (tabelid 1a ja 2), ega optimismi (tabel 3). Tabelis 3 täpsustatakse seniseid järeldusi tulevikuplaanide kontekstis.

Näiteid **eestlaste** assotsiatsioonidest.

1) Tulevik on tume: *teadmatus; pisut ebakindel; hägune.*

2) Tulevik on ilus: *uus ja huvitav; üllatused; rahulolu; õnnelik ja edukas elu; helge; päikseline; nautimine; armastus; unistuste plaanimajandus; rahulik.*

3) Ise saab mõjutada: *tulevik on see, mille nimel olevikus tööd tehakse; siht; töö; tuleb pingutada; suunda saad ise määrata; ise loome endale; saavutused.*

4) Konkreetset asjad on olulised: *kodu, maja, korter.*

5) Teatud inimesed on tähtsad: *elukaaslane, lapsed, partner, perekond.*

6) Muud kommentaarid: *muutused; arvatiajastu; elamata elu; abstraktne; teadmata suurus; alati ees; tegevuste tagajärjed.*

Näiteid **soomlaste** väljenditest.

1) Tulevik on tume: *hirmutav; ebaselge; ma ei tea, mida pärast kooli teha; ühiskonna arengu kiirus hirmutab.*

2) Tulevik on ilus: *uued võimalused eriliste asjade jaoks; loodan elult rohkem, kui praegu on; unistuste realiseerumine; soovin olla õnnelik; võimalused; ootan avatud meeltega; armastus; turvaline ja rahulik elu; põnev; helge.*

3) Ise saab suunata: *omad valikud mõjutavad; plaanid; hoiakutega saab kujundada; oma koha leidmine ühiskonnas ja kollektiivis.*

4) Konkreetset asjad on olulised: *auto, oma maja; hoov; reisimine; diplom.*

5) Teatud inimesed on tähtsad: *suur pere ja et kõik oleks terved; sõbrad; lapsed.*

6) Muu: *lahtine; mis tuleb, võtan vastu; ootan tulevikku ega muretse mineviku pärast; hea, et on, mida oodata; tulevane aeg.*

Kommentaariid TULEVIKU kohta.

Suurim erinevus kommentaaride arvus on seoses märksõnaga *tulevik*, kus eestlaste keskmine oli 2,0 soomlaste 3,3 vastu. Tõlgenduste hulk viitab väärtuslikkusele: antud teema üle on juureldud. Tulevik on soomlastele selgem kui meie noortele: turvalises riigis on tulevik ennustatavam. Tabelis 3 väärir märkimist eestlaste omaosaluse rõhutamine. Igaüks on oma õnne sepp just kasvuraskustega riigis, kus sotsiaalturvasüsteemil on veel arenguruumi. Seni käsitletud tabelites erinevad eesti ja soome noored enim omaosaluse väärtustamise ning sõpradega vaba aja veetmise poolest. Kiirete muutuste Eestis tulevad paremini toime need, kes oma elu peremeesteks hakkavad. Omaosalus, endale lootmine, tõsine töö – need koormad pole lihtsad kanda. Võimalik, et meie noored on siirdeetapis, kus mõjuvad veel 1990-ndate (individualistlikud) normid, aga õhus on juba uusi väärtusi. Kõik maksab (ja mitte vähe); noortel napib raha; elluastumisega kaasneb alati probleeme. Kasulik on koostöö. Sotsiaalne kapital, sidusus, võrgustik ning lähisuhted on toimetulekuvahendid, aidates koormat kanda. Individualismi selgroog murdub eluraskuste all.

Mingis siirdeetapis võivad olla ka soomlased: näiteks *lama-*

	Soome	Eesti
Üldistatud mõtteid rahast		
1) Neutraalsed (raha on hädavajalik püsivaks elus)	53	47
2) Ilusa elu eeldus	20	32
3) Raha tähendus on negatiivne	27	22
Keskmiselt väljendeid ühe üliõpilase kohta	2,2	2,2

Tabel 4. Üliõpilaste kommentaarid **raha** asjus (%).

järgne kriis ületati seal mh kodanikusolidaarsuse abil. Nüüd saabub aeg suurendada omavastutust. Mitmes valdkonnas on hakatud ressursse vähendama või on pidurdunud nende kasv (Antikainen 2000, 325; Heikkilä jt 2005, 23, 96, 102), sh haridussüsteemis (Linnakylä & Välijärvi 2005, 291). Aastal 2002 võrreldi EL-i 14 liikmesriigi majandusnäitajaid: madala tööpuuduse ning keskmisest kõrgemate sotsiaalkulutustega paistsid silma Taani ja Rootsi; aga ühtlast n-õ põhjamaist klusterit ei kujunenud. Kõrge tööpuuduse ja keskmisest madalamate sotsiaalkulutustega Soome paigutus Lõuna-Euroopa riikide sekka (Heikkilä jt 2005, 30). Võimalik, et soome noored tajuvad lähenevat aega, mil uppuja päästmine on uppuja enda asi (sealsed tudengid vastasid viis korda enam, et tulevik on tume). Tulevik võib olla hirmutav ka juhul, kui ootused on suured. Näiteks oli mitme põhjanaabri tulevik seotud elustandardiga: *maja, auto, oma hoov* jms. Materialiseerunud unistusi omas 18% vastanud põhjanaabreist (Eestis 5%). Kõrge lati puhul on hirm, et seda ei saavutata, igati põhjendatud. Soomlaste jaoks oli tulevik konkreetsem ka inimsuhetes: 20% kasutas väljendeid *oma mees, suur pere, lapsed*. Eesti noorte unistused olid abstraktsemad: konkreetseid inimesi enda kõrval nägi 5% küsitletuist.

Senine analüüs jätab soomlastest kaine mõistusega pragmaatiku mulje: kool on neile hüppelaud tulevikku; teadmised aitavad elus toime tulla; sõpradelt loodetakse otsest kasu (nad *abistavad alati, ka siis, kui tegelikult ei peaks*); tulevik tähendab konkreetsete asjade ning inimeste keskel elamist. Aga tuleviku nimel pingutamist kuigi vajalikuks ei peeta (8% soomlasi 31% eestlaste vastu). Kas põhjanaabrid on harjunud riigi peale lootma?

Süveneb veendumus koolist kui riigist riigis: kui kool läbi saab, hakkavad toimima teised reeglid, standardid ja väärtused. Parim positsioon PISA-s ei välista tagajärgi, mida meie haridussüsteemis taunitakse. Ideaalseid olukordi/koole/riike pole.

Soomekeelses teaduskirjanduses on sealse kooli probleeme põhjalikult analüüsitud. Ka neil on ülekoormatud/väsinud õpetajaid ja distsipliiniprobleeme klassis. Soome haridusuurijate sõnul domineerib nende koolis sangarimüüdile rajatud inimkäsitus: suur kunstnik, nimekas arhitekt, firma juht, teadlane – st ideaal andekast, edukast indiviidist, kes visa tööga rühub tippu. Rahvusvaheliste uuringute põhjal sealsed noored end koolis hästi ei tundvatki. Nukker seis on ka mõttevabadusega: kui enamikus maades 2/3 õpilaste arvates õpetaja julgustab neid oma arvamust avaldama, siis Soomes oli

sama kogunud vaid 1/3 küsitletuist. Halvem oli olukord vaid Peterburis (Kääriäinen jt 1997, 52).

Jahnukainen (2006) viitab sotsioloogilistele uuringutele, kust ilmnes hariduspoliitika suuna muutus Soomes (alates 1990-ndatest). Ühtluskooli printsiip on seal asendunud vabu valikuid ning teatud piirkondi soosiva uusliberalistliku hariduspoliitikaga. Räägitakse kooli ümberstruktureerimisest, mis lähtus vastutuse siirdamisest omavalitsustele. Vanemate ja laste jaoks tähendas see võimalust õppeasutust valida. Koolid reageerisid uuele olukorrale spetsialiseerumisega; hakati omavahel võistlema, iseend reklaamima ning osaliselt õpilasi valima. Süveneb hirm, et valik hakkab lähtuma lapse taustateguritest ja õpetajad omakorda valivad koole – nõnda tekivad eliitkoolid ning vähem väärtuslikud slummikoolid. 2001. a uuringutest ilmnes nii piirkonnakoolide ebapopulaarsus kui ka sotsioökonomiline kihistumine Soomes (Jahnukainen 2006, 47). Siit jõuamegi rahateema juurde.

Eestlaste mõtteid rahast.

1) Neutraalsed: *eluks vajalik; selle eest saab kaupu ja teenuseid; toimetulekuallikas; esmatarbevahendid; palk, sularaha, euro, pank.*

2) Raha tagab ilusa elu: *võimalus elamisväärseks eluks; rahata ei saa olla õnnelik; kõikide hüvede alus; aitab elu nautida; pakub rahuldust; saab endale midagi lubada; ilusad asjad.*

3) Negatiivne tähendus: *kui seda pole, on halb, kui liiga palju – ka paha; probleemid; ei tee õnnelikuks; paber, mida tähtsustatakse üle; võim; stress; kuidas hankida?*

Soomlased rahast.

1) Neutraalsed: *maksevahend; tuleb ja läheb; ostujõud, kõik maksab.*

2) Mugav/ilus elu: *ilma rahata pole korralikku elu isegi siis, kui oled õnnelik; elukvaliteet; turvalisus; vähendab stressi; tahaks ennast hellitada; et ei peaks pidevalt arvestama.*

3) Negatiivne tähendus: *õnne ei too; vältimatu „paha“; tähendus kasvab puudumise kaudu; alati liiga vähe; mammona; ületähtsustatud; õpilasel liiga vähe; lastega perel on raske toime tulla.*

Mitmed tudengid andsid rahale negatiivse hinnangu – just Eestis. Paistab, et meie materiaalsus (või vaesus) on noored ära väsitanud (Leino 2006). Sõna *vabadus* näiteks tähendavatki eestlastele pigem kulutamisevabadust (Lauristin 2003). Protestiks või mitte, aga meie tudengitele oli raha pigem hädavajadus, mis aitab elus püsida. Soomlaste seas oli 12% rohkem neid, kellele raha seondus luksusega (millest nad ilmselt unistavad, sest nt tabelist 2 ilmnes põhjanaabrite majalembus). Ilmselt on soomlaste esmatarbevajadused tagatud – kui mitte muud moodi, siis abirahaga. Eluspüsimine on neile elementaarne inimõigus; raha mõistet teadvustatakse suuremate ostude puhul. Näiteks kirjutas üks tudeng: *ise olen liiga nõudlik ja vajadused on suured.*

Eelnev haakub I. Kraavi uuringutulemusega: soomlased väärtustavad mõnusat elu (Kraav 1998, 92).

Kuigi Eestis on sotsiaalse kapitali osas arenguruumi (Putnam 2006, 1018), ei takista see meie noortel olemast õnnelik: 2004. a uuringule tuginedes „... on noored õnnelikumad nii Eestis, Hispaanias, Kreekas, Portugalis kui Sloveenias” (Ain-saar 2006, 113). Millegipärast pole selles loetus Soome noori (kuigi uuringus nad osalesid). Mis kinnitab, et kooli rolli ülehinnata ei saa. Ainekeskus ei takista noortel end elus hästi tundmast. Meie haridussüsteemi negatiivseks peetud aspekte (õppekava ülekoormatus, koolide pingerida jms) üli-õpilased tagantjärele puudustena välja ei too. Seevastu rahvusvaheliselt tunnustatud Soome kooli kasvandike maailmanägemises ei ole välistatud individualistlikud pragmaatilised trendid ja õnnelikkuse edetabelisse nad ka ei mahtunud. Soomes on õpitulemused (PISA alusel) küll kiiduväärt, kuid lapsed koolis käia ei taha. Võrdlusuuringute põhjal on õpilasi, kes kooli ei taha minna, enim Ida-Euroopa riikides. Soomlased näikse samasse gruppi kuuluvat. Sealsed haridusuurijad küsivadki, kas Soome kool on pigem idasuunaline, autoritaarne ja täiskasvanukeskne, võrreldes lääne lapsekesksema traditsiooniga? Koolimeeldivuse alusel Soome kooli põhjamaiseks nimetada ei saa, kuna Rootsi, Norra ning Taani õpilased suhtuvad kooliskäimisesse soojemalt kui lapsed Soomes (Kääriäinen jt 1997, 85).

Aastal 2004 kaardistati 30 riigi noorte tervist. Selgus, et soomlased olid koolimeeldivuse poolest viimasel kohal: vaid 5% 15-aastastest tüdrukutest ja 4% poistest pidas kooli meeldivaks kohaks. Tendents oli murettekitav juba 11-aastaste soomlaste puhul (Linnakylä & Välijärvi 2005, 218). Ja veel. 2002. a PISA tulemuste alusel ületasid Soome poisid lugemis- oskusest küll osalenud maade keskmist, olles paremad kui teiste OECD maade poisid ning paremad kui paljude riikide tüdrukud, kuid samas kerkis uus probleem: sugudevahelised käärid on suurimad just Soomes. Kuigi poisid esinesid maailma mastaabis edukalt, olid nende tulemused oluliselt nõrgemad kui tüdrukutel. Helsingin Sanomat avaldas selle kohta mahuka reportaaži „Päästke poisid!”, samas vaikiti seigast, et kuigi tüdrukutel olid keskmisest paremad hinded, ei pääsenud nad valitud gümnaasiumi nii sageli kui poisid (Lahelma 2005).

Arutelu

Eestlastel seostus kooli tolerantsivajaduse ning kollektiivis kohanemisega (tabel 1a). Järelikult väärtustatakse meil toimetulekuoskust kaaslaste seas, st sotsiaalse kapitali vundamenti. Tolerantsusel on vahendi väärtus: sallivus vähendab konflikte. Suhtlemise, vaba aja veetmise ning sotsialiseerumise koonduvuseks (tabelis 1a) on eestlastel 35%; soomlastel 15%. Naaberriikide majandusseisu kõrvutades (Kuum 2007) võiks Eesti tulpa tabelis 1a sõnastada kõnekäänuna „Kui sul pole sadat krooni, olgu sul sada sõpra”. Iga asi on millekski hea: võimalik, et meie suhteline vaesus edendab sotsiaalset sidusust. Materiaalne kitsikus suurendab sõprade hulka ning vahendiväärtust. Fukuyama sõnul soodustab individualismi

ühiskonnas pigem rikkuse kui vaesuse kasv: koos heaoluga kasvavad indiviidide vajadused (Fukuyama 1999, 69). Individualismi ja kollektivismi skaalast huvitutes rühmitasin tabelitest 1–4 pärit protsente järgmiselt. Individualismi alla paigutasin teemad „Kool kui vahend tulevikuks”; „Õppimine kui edasiseks eluks vajalik tegevus”; „Kool kui sotsialiseerija”; „Sõbradelt oodatakse abi”; „Tulevikus vajatakse konkreetseid asju”; „Oma panus tuleviku kujundamisel on oluline”; „Raha tagab ilusa elu”. Kollektivismi alla rühmitasin teemad „Kool kui suhtlemiskoht”; „Koolis veedetakse vaba aega”; „Sõbrad siustavad vaba aega”; „Usaldan sõpru: nad tekitavad sooja tunde”; „Tulevik seondub lähedastega”.

Pannes sõnalise sisu numbrite keelde (liites eri tabelitest pärit protsendid), kujunes tulemus järgmiselt:

- individualismi skaalal saavutasid eestlased 193 punkti, soomlased 249;
- kollektivismi skaalal iseloomustab meie tudengeid 96 ning põhjanaabreid 85 punkti.

Käesoleva uuringu põhjal (vähemasti) aastal 2007 on põhjanaabrid meie noortest individualistlikumad. I. Kraavi sõnul iseseisvuvad Soome noored varakult – seal peetakse normaalseks, et täisealine noor elab vanematest eraldi. Isegi koolinoored võivad elada omaette korteris, saades selleks riigilt toetust. Seega saadakse Soomes vanemaist sõltumatuks varakult, samal ajal kui meie noored säilitavad seotuse, materiaalse sõltuvuse ja mingil määral lapse staatuse sageli koolile järgnevaile aastail (Kraav 1998, 86). Kollektivistlike tendentside ilmumist meie noorte seas võib pidada pealesunnitud päästerõngaks. Põhjanaanabritel on olnud rohkem ressursse oma olemuslikele (individualistlikele) kalduvustele kindlaks jääda. Näiteks on soome traditsioonilises kultuuris alati hinnatud üksindust, st inimese võimet endasse süüvida (Talts 1998, 42). Eestlased ei saa seda luksust endale alati lubada.

Stefan Webb avaldas 2006. a õpiku, kus kritiseeris jõustamist (*empowerment*): lisajõu andmine tähendab inimese läbilõigivõime (individualismi) suurendamist. Nii küpseb idee tugevamate eluõigusest (Webb 2006, 56). Panustada tuleks võrgustikele, usaldusele ning sotsiaalsele kapitalile. Pealegi on riskiühiskonna riskid sedavõrd mastaapseteks muutunud, et kriisilukorras ei tule üksinda toime tugevaimgi (Webb 2006). Jõustamisest kujunes 1990-ndate sotsiaalpedagoogika olulisimaid termineid: näiteks sakslased ja soomlased seda isegi ei tõlkinud, kasutades sõna *empowerment* teadustekstideski. Propageeriti nii mõistet kui ka praktilisi võtteid. Praegune jõustamise kriitika viitab individualismi vanamoodsusele. Ka Bierhoff räägib uuest solidaarsusest. Seda iseloomustavad kodanikuaktiivsus, vabatahtlik osalus, eneseabi-grupid ning solidaarsuse eri vormid (Bierhoff 2002, 287). Soome haridusuurijad tajusid uue arhetüübi lähenemist kümme-kond aastat tagasi: seda iseloomustas vaistu ja mõistuse, tunnete ja teadmiste, individuaalsuse ja kollektiivsuse, loodu-

se ja tehnoloogia kokkusobitamine ning nendevaheliste erinevuste ületamine (Kääriäinen jt 1997, 132). Ka Eesti muutub: kui kümme aastat tagasi koondusid annetusvõimalused jõuluaega (raadiosaade „Õnnevakk”), siis praegu leiab heateosooviga inimene rakendust juba aasta ringi.

Lõpetuseks veel üks tähelepanek. Kolmes tabelis oli ka rida „muu”, kuhu paigutusid neutraalsemad väljendid (tulevik on *alati ees*; kool on *raamatud*; sõbrad on *tavaliselt ühealised*). Eestlastest andsid neutraalseid vastuseid 54% (soomlaste 31% vastu). Meie elutarkuse järgi esimesi heidetakse, tagumisi tapetakse, keskmised koju jõuavad. On see väikerahva kogemuslik ellujäämisõpetus? Parajuse sünonüüm on „paindlikkus”, mida lääne sotsioloogid tähistavad sõnaga „prekarism” (prantsuskeelsest sõnapaarist *génération précaire* – ebakindel, kõikuv põlvkond) ja mida juurutavad just paindlikud noored (Luik 2007). Paindlikkus haakub neutraalsusega, mis omakorda haakub tolerantsusega. Sellistel on kergem olla sidus, muutustega kaasa minna ning ühtlasi ellu jääda. Eestlastel väikerahvana näikse eksistentsiaalseid probleeme rohkem olevat. Ja ehk ka retsepti.

Nagu öeldud, ideaalset kooli pole. Võinuks arvata, et ainekeskses koolis käiakse tuupimas, mitte suhtlemas. Tegelikkus osutus vastupidiseks. Oletasin, et põhjanaabrite rahvusvaheliselt tunnustatud kool soodustab altruistlikku sõprust, aga kaaslaselt oodatakse seal pigem praktilist abi. Võinuks arvata, et ainekeskne kool süvendab pragmatismi (kõike õpitakse kontrolltööks); tegelikkus osutus vastupidiseks. Eeldasin, et raha ja asju tähtsustavad vaesema riigi noored, oletus oli ekslik. Seega võib väärtuste kontekstis kaks miinust anda plussi ning vahel kompenseerib sotsiaalne kapital mammona puudumist.

Kirjandus

- Aarnos, E.** (2001) Kouluun lapsia tutkimaan: havannointi, haastattelu ja dokumentit. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin*. Toim Aaltola, J. ja Valli, R. Jyväskylä: PS-Kustannus, 144–157.
- Ainsaar, M.** (2006) Õnne ja rahulolu regionaalsed erinevused. *Linnad ja vallad arvudes*. 2006. Toim Servinski, M. ja Kivilaid, M. Tallinn: Statistikaamet, 108–118.
- Allardt, E. ja Littunen, Y.** (1975) *Sosiologia*. Helsinki: WSO
- Antikainen, A.** (2000) Koulutuspolitiikan haasteita. *Kasvatustieteiden tutkimus*. Toim Antikainen, A., Rinne, R. ja Koski, L. Helsinki: WSOY, 318–349.
- Bierhoff, H.-W.** (2002) *Prosocial Behaviour*. Ruhr-University Bochum. Taylor & Francis Group, Psychology Press.
- Fukuyama, F.** (1999) *The Great Disruption. Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. New York: The Free Press.
- Heikkilä, M., Kautto, M. ja Teperi, J.** (2005) Julkinen hyvinvointivastuu sosiaali- ja terveydenhuollossa. *Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2005*. Helsinki: STAKES.
- Huusko, M. ja Paloniemi, S.** (2006) Fenomenografia laadullisena tutkimussuunauskuna kasvatustieteissä. *Kasvatus* 2, 162–173.
- Jahnukainen, M.** (2006) Erytisyöpetus, syrjäytyminen ja riskit 2000-luvun hyvinvointivaltiossa. *Oppijan kasvun tukeminen*. Toim Lehtonen, H. Tampere: Saarijärven Offset OY, 31–47.

Keltikangas-Järvinen, L. (2006) *Temperamentti ja koulumenestys*. Helsinki: WSOY.

Koski, L. (2000) Sosiologian ja kasvatustieteiden peruskäsitteitä. *Kasvatustieteiden tutkimus*. Toim Antikainen, A., Rinne, R. ja Koski, L. Helsinki: WSOY, 12–40.

Kraav, I. (1998) Väärtused erinevate põlvkondade elus. *Väärtuskasvatus*. Toim Mikk, J. Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr 6. Põltsamaa: AS VALI trükikoda, 72–94.

Kurki, L. (2006) Kansalainen persoonana yhteisössään. *Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen*. Toim Kurki, L. ja Nivala, E. Tampere University Press, 115–192.

Kuum, L. (2007) Soome heaoluni on pikk tee. *Hansaleht*, kevad, 14–16.

Kääriäinen, H., Laaksonen, P. ja Wiegand, E. (1997) *Tutkiva ja muuttuva koulu*. Porvoo: WSOY.

Lahelma, E. (2005) School Grades And Other Resources: The 'Failing Boys' Discourse Revisited, *Nordic Journal of Women's Studies*, 1–12, 27–39.

Lauristin, M. (2003) Inimväärsuse imperatiiv. *Eesti Päevaleht*, 22.10.

Leino, M. (2006) Koulun kautta kansalaiseksi – kollektivismin ja individualismin ristiriita. *Hyvä ihminen ja kunnan kansalainen*. Toim Kurki, L. ja Nivala, E. Tampere University Press, 193–250.

Linnakylä, P. ja Välijärvi, J. (2005) *Arvon mekin ansaitsemme*. PS-Kustannus. Keuruu: Otavan Kirjapaino OY.

Luik, R. (2007) Kõrgharidus ei taga noorele unistuste töökohta ega leiba pensionini. *Postimees*, 8.05., 30–31.

Pilli, E. ja Maandi, E. (1998) Eesti noorte eetilistest väärtustest. *Väärtuskasvatus*. Toim Mikk, J. Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr 6. Põltsamaa: AS VALI trükikoda, 17–36.

Puolimatka, T. (1999) *Constructivism, Knowledge, and Manipulation*. www.ed.uiuc.edu/eps/pes-yearbook/1999/puolimatka.asp

Putnam, R. D. (2006) Üksi keegliisaalis: Ameerika kahanev sotsiaalne kapital. *Akadeemia* 5. Tallinna Raamatutrükikoda, 1003–1025.

Rokeach, M. (1973) *The Nature of Human Values*. London: The Free Press.

Talts, L. (1998) Kasvatusteadused Eesti ja Soome algklassilugemikes. Väärtused erinevate põlvkondade elus. *Väärtuskasvatus*. Toim Mikk, J. Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr 6. Põltsamaa: AS VALI trükikoda, 37–49.

Tulva, T. ja Läänesaar, S.-L. (2006) Viron oppilaiden kasvuympäristö ja oppimisvaikeudet. *Oppijan kasvun tukeminen*. Toim H. Lehtonen. Tampere: Saarijärven Offset OY, 49–71.

Webb, S. (2006) *Social Work in a Risk Society*. Hampshire: Palgrave Macmillan.